

manuSCRITS

Revista d'història moderna

25

Confessionalització i disciplinament social
a l'Europa catòlica (segles XVI-XVIII)

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament d'Història Moderna i Contemporània

Núm. 25, 2007, ISSN 0213-2397
<http://ddd.uab.cat/record/28>

*manu*SCRITS

Revista d'història moderna

25

Confessionalització i disciplinament social
a l'Europa catòlica (segles XVI-XVIII)

Universitat Autònoma de Barcelona
Servei de Publicacions
Bellaterra, 2007

DADES CATALOGRÀFIQUES RECOMANADES PEL SERVEI DE BIBLIOTEQUES
DE LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

Manuscrits. Revista d'Història Moderna

Manuscrits. Revista d'Història Moderna / Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Filosofia i Lletres. Departament d'Història Moderna i Contemporània. — 1 (maig 1985 - . — Bellaterra : [Universitat Autònoma de Barcelona*, 1985-]. — 23 cm

Anyal

ISSN 0213-2397

I. Universitat Autònoma de Barcelona. Departament d'Història Moderna i Contemporània.
I. Història Moderna.

94

Direcció

Javier Antón Pelayo

Secretaria de redacció

Montserrat Jiménez Sureda

Consell de redacció

Marta Cusó i Serra, Antonio Espino López,
Ignasi Fernández Terricabras, David Gallardo i Capsada,
Oscar Jané Checa, Oriol Junqueras i Vies,
Maria Antònia Martí Escayol, Enric Pujol i Casademont,
Lluís Roura i Aulinas, Pilar Sánchez, Antoni Simon i Tarrés

Consell assessor

Ángel Alcalá (Brooklyn College, The City University
of New York, United States),
Ernest Belenguier Cebrían (Universitat de Barcelona, Espanya),
Peter Burke (Emmanuel College, Cambridge, United Kingdom),
William J. Callahan (Toronto University, Canada),
James Casey (Norwich University, United Kingdom),
John H. Elliott (Oxford University, United Kingdom),
Josep Fontana (Universitat Pompeu Fabra, Espanya),
Giovanni Levi (Università Cà Foscari di Venezia, Italia),
François López (Université Michel de
Montaigne-Bordeaux III, France),
Tomás Mantecón Novellán (Universidad de Cantabria, Espanya),
Geoffrey Parker (The Ohio State University, USA),
Stuart Woolf (Università Cà Foscari di Venezia, Italia)

Bases de dades en què MANUSCRITS està referenciada

- Dialnet (Unirioja)
- Índice Español de Ciencias Sociales y Humanidades (ISOC-CSIC)
- RACO (Revistes Catalanes amb Accés obert)
- Revistas Españolas de Ciencias Sociales y Humanas (RESH)
- Latindex

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, compresos la reprografia, el tractament informàtic i la distribució d'exemplars mitjançant lloguer és rigorosament prohibida sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, i estarà sotmesa a les sancions establertes a la Llei. Se n'autoritza la reproducció del sumari i dels resums sempre que n'aparegui la procedència.

Les opinions expressades en articles, notes, informacions, ressenyes i treballs publicats a MANUSCRITS són d'exclusiva responsabilitat dels seus autors.

Aquesta revista es regeix pel sistema deensors.

Direcció i tramesa d'articles

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament d'Història Moderna
i Contemporània
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain
<http://seneca.uab.es/manuscrits>

Subscripció i administració

Universitat Autònoma de Barcelona
Servei de Publicacions
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain
Tel. 93 581 10 22. Fax 93 581 32 39
sp@uab.es

Intercanvi

Universitat Autònoma de Barcelona
Servei de Biblioteques
Secció d'Intercanvi de Publicacions
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain
Tel.: 93 581 11 93. Fax: 93 581 32 19
sb.intercanvi@uab.es

Composició

Medusa

Edició i impressió

Universitat Autònoma de Barcelona
Servei de Publicacions
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain
Tel. 93 581 15 96. Fax 93 581 32 39
sp@uab.es

ISSN 0213-2397

Dipòsit legal: B. 2994-1985

Imprès a Espanya. Printed in Spain

Imprès en paper ecològic

Sumari

Manuscripts

Núm. 25, p. 1-283, 2007, ISSN 0213-2397

Les paraules clau són en llenguatge lliure.

Se n'autoritza la reproducció dels resums i de les pàgines de l'índex.

<http://ddd.uab.cat/record/28>

15-16 Editorial

DOSSIER. Confessionalització i disciplinament social a l'Europa catòlica (segles XVI-XVIII)

19-28 **FERNÁNDEZ TERRICABRAS, Ignasi.** Presentació

29-43 **PO-CHIA HSIA, Ronald** (Pennsylvania State University. Department of History)

Disciplina social y catolicismo en la Europa de los siglos XVI y XVII. *Manuscripts. Revista d'Història Moderna*, 2007, núm. 25, p. 29-43.

En primer lugar, Po-Chia repasa la evolución que el concepto «disciplina social» ha tenido desde su aparición en 1969, cuando se usó en clave política relacionado con la monarquía absolutista que, para desarrollarse, se basa en la disciplina de la sociedad comparando las tesis de Oestreich y Weber. En segundo lugar, analiza el concepto «confesionalización», surgido de los postulados de Zeeden. Este segundo concepto analizado choca con el primero, ya que defiende la gran importancia de la teología en el nacimiento del estado absolutista. Posteriormente, el autor desarrolla brevemente los estudios más destacados que sobre ambos conceptos se han hecho hasta la actualidad así como también los desarrollos, interrelaciones, cambios, modificaciones y críticas que estos estudios han provocado en los conceptos primigenios. Finalmente, Po-Chia defiende su idea de que sin disciplina social no hay confesionalización.

Palabras clave: disciplina social, Oestreich, Weber, confesionalización, Zeeden, edad moderna, catolicismo, protestantismo, estado absolutista.

Disciplina social i catolicisme a l'Europa dels segles XVI i XVII

En primer lloc, Po-Chia repassa l'evolució que el concepte «disciplina social» ha tingut des de la seva aparició al 1969, quan s'utilitzà en clau política relacionat amb la monarquia absolutista que, per desenvolupar-se, es basa en la disciplina de la societat tot comparant les tesis d'Oestreich i de Weber. En segon lloc,

analitza el concepte «confessionalització», sorgit dels postulats de Zeeden. Aquest segon concepte analitzat xoca amb el primer, ja que defensa la gran importància de la teologia en el naixement de l'estat absolutista. Posteriorment, l'autor desenvolupa breument els estudis més destacats que sobre ambdós conceptes s'han fet fins a l'actualitat així com els desenvolupaments, interrelacions, canvis, modificacions i crítiques que aquests estudis han provocat en els conceptes primigenis. Finalment, Po-Chia defensa la idea que sense disciplina social no hi ha confessionalització.

Paraules clau: disciplina social, Oestreich, Weber, confessionalització, Zeeden, edat moderna, catolicisme, protestantisme, estat absolutista.

Social Discipline and Catholicism in Europe of the Sixteenth and Seventeenth Centuries

In the first place, Po-Chia revises the evolution that the concept «social discipline» has had from its appearance in 1969, when it was used in political key related to the absolutist monarchy, which to be developed, bases itself on the discipline of the society, comparing the theses of Oestreich and Weber. In the second place, he analyzes the concept «confessionalisation», risen up from the postulates of Zeeden. This second analyzed concept is startling with the first, since it defends the great importance of the theology in the birth of the absolutist state. Later, the author develops briefly the more distinguished studies that on both concepts have been done up to the present as well as also the developments, interrelation, changes, modifications and critiques that these studies have promoted in the primeval concepts. Finally, Po-Chia defends his idea that without social discipline there is not «confessionalisation».

Key words: Social discipline, Oestreich, Weber, «confessionalisation», Zeeden, Early Modern Age, Catholicism, Protestantism, absolutist state.

45-57 **PAIVA, José Pedro** (Universidade de Coimbra. Faculdade de Letras) El Estado en la Iglesia y la Iglesia en el Estado. Contaminaciones, dependencias y disidencia entre la monarquía y la Iglesia del reino de Portugal (1495-1640). *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, 2007, núm. 25, p. 45-57.

El objetivo primordial de este artículo es mostrar cómo, durante el período analizado, hubo una profunda contaminación entre el Estado y la Iglesia, lo cual contribuyó a la existencia de relaciones de mutua dependencia entre ambos. Esta aproximación parte de una perspectiva que haga posible poner en relación la utilidad de los conceptos de confesionalización y disciplinamiento social para conocer mejor la realidad política, social y religiosa de Portugal, discutiendo, igualmente, algunas de sus propuestas. Se asume la necesidad de analizar las relaciones entre la Iglesia y el Estado, no como si fuesen dos entidades absolutamente autónomas una de la otra y con fronteras de actuación y competencias claramente definidas, sino más bien como dos universos que vivían en profunda ósmosis. En ese sentido, se propone una sistematización de las áreas y formas de intervención del Estado en la actividad de la Iglesia y de esta en el ejercicio de la actividad política del Estado, procurando poner en claro los moti-

vos que justifican el interés de cada una de estas formaciones en mantener una vinculación tan fuerte de la una con la otra.

Palabras clave: Iglesia, Estado, confesionalización, disciplinamiento social, Portugal, siglos XVI-XVII.

L'Estat dins l'Església i l'Església dins l'Estat. Contaminacions, dependències i dissidència entre la monarquia i l'Església del regne de Portugal (1495-1640)

L'objectiu primordial d'aquest article és mostrar com, durant el període analitzat, hi va haver una profunda contaminació entre l'Estat i l'Església, la qual cosa contribuï a l'existència de relacions de mútua dependència entre tots dos. Aquesta aproximació parteix d'una perspectiva que fa possible posar en relació la utilitat dels conceptes de confessionalització i disciplinament social per conèixer millor la realitat política, social i religiosa de Portugal, tot discutint, també, algunes de les seves propostes. S'assumeix la necessitat d'analitzar les relacions entre l'Església i l'Estat, no com si fossin dues entitats absolutament autònomes una de l'altra i amb fronteres d'actuació i competències clarament definides, sinó més aviat com dos universos que vivien en profunda osmosi. En aquest sentit, es proposa una sistematització de les àrees i formes d'intervenció de l'Estat en l'activitat de l'Església i d'aquesta en l'exercici de l'activitat política de l'Estat, mirant d'esclarir els motius que justifiquen l'interès de cadascuna d'aquestes formacions per mantenir una vinculació tan forta entre l'una i l'altra.

Paraules clau: Església, Estat, confessionalització, disciplinament social, Portugal, segles XVI-XVII.

The State in the Church and the Church in the State. Interferences, dependences and dissidences between monarchy and Church in Portugal (1495-1640).

The objective of this article is to show the strong relation among Church and State during the analyzed period, which contributed to the existence of mutual dependences between both entities. This approach sets off the utility of the concepts «confessionalisation» and «social discipline» to know better the political, social and religious reality of Portugal, discussing also some of their proposals. That is assumed by the analysis of the relationship between Church and State not as if they were two autonomous entities with clear frontiers of performance and competences, but as two universes that live in deep osmosis. In this sense, a systematization of the areas and forms of governmental intervention in the activity of the Church and of this in the exercise of the political activity of the State is suggested, to clarify the reasons that justify the interest of these two institutions in maintaining a strong link with the other one.

Key words: Church, State, «Confessionalisation», «Social Discipline», Portugal, XVIth-XVIIth centuries.

- 59-74 **TALLON, Alain** (Université de Paris IV-Sorbonne. Institut de Recherches sur les Civilisations et l'Occident Moderne [IRCOM])
Iglesia galicana, monarquía francesa y confesionalización: un balance historiográfico. *Manuscripts. Revista d'Història Moderna*, 2007, núm. 25, p. 59-74.

El autor estudia el concepto de «religión del rey» o «monárquica» desde Francisco I (1515-1546) hasta Luis XIV (1643-1715). Con el primero se configura una «monarquía evangélica», fundamentada en la vinculación personal del monarca con Cristo. En el siglo XVII se produce el cambio hacia una «monarquía devota», cuyo exponente sería Luis XIII. Tanto en una como en otra, se lleva a cabo una política basada cada vez más en la razón de Estado y liberada de condicionantes religiosos. Esto suscita las críticas del galicanismo, eclesiástico o parlamentario, y plantea un problema de interpretación a los historiadores. Se constata que en la historiografía francesa se ha impuesto la visión del Estado como un fin religioso, lo que implica una transferencia de sacralidad, dando lugar a una especie de religión del Estado que se sobrepone a las distintas confesiones. Pero este discurso convierte el caso francés en una excepción que no parece integrarse en el marco europeo de la confesionalización.

Palabras clave: «Religión del rey», galicanismo, razón de Estado, Francia, confesionalización, sacralización de la monarquía, siglos XVI-XVIII.

Església gal·licana, monarquia francesa i confessionalització: un balanç historiogràfic

L'autor estudia el concepte de «religió del rei» o «monàrquica» des de Francesc I (1515-1547) fins a Lluís XIV (1643-1715). Amb el primer, es configura una «monarquia evangèlica» basada en la vinculació personal del monarca amb Crist. Al segle XVII es produeix el canvi vers una «monarquia devota», l'exponent de la qual seria Lluís XIII. Tant a l'una com a l'altra, es duu a terme una política basada cada cop més en la raó d'Estat i alliberada de condicionants religiosos. Això suscita les crítiques del gal·licanisme, eclesiàstic o parlamentari, i posa un problema d'interpretació als historiadors. Es constata que a la historiografia francesa s'ha imposat la visió de l'Estat com un fi religiós, la qual cosa implica una transferència de sacralitat, donant lloc a una mena de religió de l'Estat que se superposa a les diferents confessions. Però aquest discurs fa del cas francès una excepció que no sembla integrar-se en el marc europeu de la confessionalització.

Paraules clau: «Religió del rei», gal·licanisme, raó d'Estat, França, confessionalització, sacralització de la monarquia, segles XVI-XVIII.

Anglican Church, French monarchy and confessionalisation: an historiographic balance.

The author studies the concept of «King's religion» o «monarchic religion», from Francis I (1515-1546) to Louis XIV (1643-1715). With the first king, an «evangelic monarchy», founded on the personal linking of the monarch with Christ, is configured. In the XVIIth century, a change is produced and the concept of «evangelic monarchy» became a «devoted monarchy». Its maximum

exponent would be Louis XIII. In both concepts, a politic based gradually more in reasons of State and free of religious conditionings is carried out. This sparks off the critics of the gallicanism, ecclesiastic or parliamentary, and suggests a problem of interpretation to the historians. It is confirmed that, in French historiography, the vision of a State with a religious end is imposed. This vision implies the transference of sacralities, giving rise to a sort of State's religion which recovers from the different confessions. But this discourse converts the French case in an exception that does not seem to be integrated in the European frame of the «confessionalisation».

Key words: «King's religion», gallicanism, reasons of State, France, «confessionalisation», sacralisation of the monarchy, XVIth-XVIIIth centuries.

75-100 **MORGADO GARCÍA, Arturo** (Universidad de Cádiz. Facultad de Filosofía y Letras)

El clero en la España de los siglos XVI y XVII. Estado de la cuestión y últimas tendencias. *Manuscripts. Revista d'Història Moderna*, 2007, núm. 25, p. 75-100.

Se realiza un recorrido por las investigaciones habidas sobre el estamento eclesiástico español en los siglos XVI y XVII a lo largo de los últimos treinta años, partiendo de la obra pionera de Domínguez Ortiz, y mostrando las distintas fases de la investigación, que no tendrá su gran impulso hasta los años noventa del siglo pasado. Se indican asimismo cuáles han sido los aspectos más tratados por la historiografía, como el impacto de la Reforma católica, los aspectos sociológicos, los medios de difusión doctrinal empleados por la Iglesia, y la respuesta de la feligresía ante esta campaña adoctrinadora.

Palabras clave: Iglesia católica, siglos XVI-XVII, Reforma católica, historiografía, historia moderna de España.

El clergat a l'Espanya dels segles XVI i XVII. Estat de la qüestió i darreres tendències

Es fa un recorregut per les investigacions sobre l'estament eclesiàstic espanyol als segles XVI i XVII al llarg dels darrers trenta anys, partint de l'obra pionera de Domínguez Ortiz i mostrant les diferents fases de la investigació, que no assolirà el seu gran impuls fins als anys noranta del segle passat. S'assenyala, també, quins han estat els aspectes més tractats per la historiografia, com l'impacte de la Reforma catòlica, els aspectes sociològics, els mitjans de difusió doctrinal emprats per l'Església i la resposta de la feligresia davant d'aquesta campanya adoctrinadora.

Paraules clau: Església catòlica, segles XVI-XVII, Reforma catòlica, historiografia, història moderna d'Espanya.

The clergy in Spain in XVIth and XVIIth centuries. Historiography and last tendencies

We describe the investigations made about the Spanish clergy of XVI and XVII centuries, starting off of from pioneering work of Domínguez Ortiz, and point-

ing the different phases from the investigation, that will not have its great impulse until the Nineties of the last century. We indicate the aspects more treated by the historiography, like the impact of the catholic Reformation, the sociological aspects, the means of doctrinal diffusion used by the Church, and the answer of the people towards this propagandistical campaign.

Key words: Catholic church, XVI-XVII Centuries, the Catholic Reformation, Historiography, Early Modern History of Spain.

101-128 **SANGALLI, Maurizio** (Università per Stranieri di Siena. Dipartimento di Scienze Umane)

La formación del clero católico en la edad moderna. De Roma, a Italia, a Europa. *Manuscripts. Revista d'Història Moderna*, 2007, núm. 25, p. 101-128.

La formación del clero en Italia durante los siglos XVI y XVII debe relacionarse con las polémicas historiográficas sobre la reforma católica y el disciplinamiento, pero también con conceptos como la identidad y la profesionalización del sacerdocio.

El Concilio de Trento, que crea los seminarios, no tiene un efecto inmediato, sino progresivo. Más que a la falta de apoyo del Papado, la debilidad de los primeros seminarios estriba en causas económicas y sociales (la Iglesia no podía oponerse a las estructuras sociales básicas). Los padres conciliares lo entienden y plantean una institución que pueda desarrollarse gradualmente al lado de los canales formativos tradicionales del clero.

El autor analiza la situación de los seminarios en Roma, Milán, Bergamo, Saboya, Siena y la Italia meridional, prestando atención a una serie de factores como el papel de las órdenes religiosas y de las oligarquías urbanas o la importancia de la atención pastoral en la formación de los clérigos. La fundación de seminarios, que languidecía desde finales del siglo XVI, se reactiva entre 1680 y 1720 por diversas causas; se distingue en particular el caso de Gregorio Barbarigo, obispo de Padua.

Palabras clave: clero, seminarios, Italia, siglos XVI y XVII, profesionalización, disciplinamiento.

La formació del clergat catòlic a l'edat moderna. De Roma, a Itàlia, a Europa

Cal relacionar la formació del clergat a Itàlia durant els segles XVI i XVII amb les polèmiques historiogràfiques sobre la reforma catòlica i el disciplinament, però també amb conceptes com la identitat i la professionalització del sacerdoci.

El Concili de Trento, que crea els seminaris, no té un efecte immediat sinó progressiu. Més que no pas a la manca de suport del Papat, la feblesa dels primers seminaris rau en causes econòmiques i socials (l'Església no podia oposar-se a les estructures socials bàsiques). Els pares conciliaris ho entenen i plantegen una institució que pugui desenvolupar-se gradualment al costat dels canals formatius tradicionals del clergat.

L'autor analitza la situació dels seminaris a Roma, Milà, Bergam, Saboya, Siena i la Itàlia meridional, tot parant atenció en factors com el paper dels ordes

religiosos i de les oligarquies urbanes o la importància de l'atenció pastoral en la formació dels clergues. La fundació de seminaris, que dequeia des de finals del segle XVI, es reactiva entre 1680 i 1720 per causes diverses; es distingeix en particular el cas de Gregorio Barbarigo, bisbe de Pàdua.

Paraules clau: clergat, seminaris, Itàlia, segles XVI i XVII, professionalització, disciplinament.

The formation of catholic clergy in Early Modern Age. From Rome to Italy and to Europe

The author analyses the situation of seminaries in Rome, Milan, Bergamo, Savoy, Sienna and the Southern Italy. He focuses on the role of regular clergy, the urban oligarchies and the importance of pastoral letters in the clergy's education.

Key words. Clergy, seminaries, Italy, XVIth and XVIIth centuries.

- 129-156 **FERNÁNDEZ TERRICABRAS, Ignasi** (Universitat Autònoma de Barcelona Departament d'Història Moderna i Contemporània)
Éxitos y fracasos de la Reforma católica. Francia y España (siglos XVI-XVII). *Manuscripts. Revista d'Història Moderna*, 2007, núm. 25, p. 129-156.

En el artículo se analizan los motivos por los que la Reforma católica se implantó rápidamente en algunas diócesis españolas o francesas y en otras no. La comparación permite establecer tres factores que conjuntamente son decisivos para su éxito o su fracaso: el relieve, el tipo de hábitat y el grado de comercialización de la economía.

Palabras clave: Reforma catòlica, geografia, Francia, España, siglos XVI y XVII.

Èxits i fracassos de la Reforma catòlica. França i Espanya (segles XVI-XVII)

L'article analitza els motius pels quals la Reforma catòlica es va implantar ràpidament a algunes diòcesis espanyoles o franceses i a d'altres no. La comparació permet d'establir tres factors que conjuntament van ser decisius per al seu èxit o el seu fracàs: el relleu, el tipus d'hàbitat i el grau de comercialització de l'economia.

Paraules clau: Reforma catòlica, geografia, França, Espanya, segles XVI i XVII.

Success and failure of Catholic Reform. France and Spain (XVIth-XVIIth centuries)

This article analyses the causes that lead to the consolidation of the Catholics Reform in some Spanish and French bishoprics, whereas some other bishoprics rejected it. The comparison is based in the three jointly factors that are the key to explain the success or not of the Catholic Reform: the physical geography, the human geography and the economic level based on trading.

Key words: Catòlic Reform, Geography, France, Spain, XVIth and XVIIth Centuries.

157-186 **FERNÁNDEZ CORTIZO, Camilo** (Universidad de Santiago de Compostela. Facultad de Geografía e Historia. Departamento de Historia Medieval y Moderna. Área de Historia Moderna)

«Para que esta gente bárbara fuese política y doméstica y enseñada en la doctrina cristiana»: Iglesia, Estado y reforma religiosa en Galicia (siglos XVI-XVII). *Manuscripts. Revista d'Història Moderna*, 2007, núm. 25, p. 157-186.

La investigación sobre la reforma religiosa en Galicia en la época moderna constituye en la actualidad una corriente que aglutina un número relativamente elevado de autores y de estudios, de cuya nómina se quiere dar cuenta en el presente artículo, que pretende, por una parte, enumerar y describir las líneas de investigación en curso y, por otra, hacer una síntesis de los principales resultados de la investigación sobre la reforma de la Iglesia y del clero gallegos y, más en concreto, sobre la situación en el periodo anterior a su inicio, en el siglo XV, y sobre los procesos de renovación en el seno de las órdenes religiosas, del episcopado, del clero capitular y del parroquial y, finalmente, sobre las relaciones entre la reforma religiosa y la cultura popular y sus resistencias.

Palabras clave: reforma religiosa, Galicia, siglos XVI y XVII, clero regular, clero secular, cultura popular.

«Para que esta gente bárbara fuese política y doméstica y enseñada en la doctrina cristiana»: *Església, Estat i reforma religiosa a Galícia (segles XVI-XVII)*.

La investigació sobre la reforma religiosa a Galícia durant l'època moderna constitueix en l'actualitat un corrent que aglutina un nombre relativament elevat d'autors i d'estudis, dels quals es vol donar compte en el present article, que pretén, d'una banda, enumerar i descriure les línies de recerca en curs i, de l'altra, fer una síntesi dels principals resultats de la investigació sobre la reforma de l'Església i del clergat gal·lecs i, més concretament, sobre la situació en el període anterior, en el segle XV, i sobre els processos de renovació en el si dels ordes religiosos, de l'episcopat, del clergat capitular i del parroquial i, finalment, sobre les relacions entre la reforma religiosa i la cultura popular i les seves resistències.

Paraules clau: reforma religiosa, Galicia, segles XV i XVII, clergat regular, clergat secular, cultura popular.

«Para que esta gente bárbara fuese política y doméstica y enseñada en la doctrina cristiana»: *Church, State and religious reform in Spanish Galicia (XVIth-XVIIth centuries)*

This article describes the historiography about religious reformation in an Early Modern region of Spain called Galicia. It mainly focuses on the relationship between religious reformation and the popular culture and about the process of reformation inside the church.

Key words: religious reformation, Galicia, XVI and XVIIth centuries, clergy, popular culture.

187-209 **SOLÀ COLOMER, Xavier** (Universitat de Girona. Centre de Recerca d'Història Rural)

Les visites pastorals a Catalunya durant l'època moderna: mètodes de control sobre la parròquia, el clergat i la població. *Manuscris. Revista d'Història Moderna*, 2007, núm. 25, p. 187-209.

Les visites pastorals catalanes de l'època moderna esdevenen una poderosa arma de confessionalització. El seu objectiu serà múltiple i divers, en evolució constant, adaptant-se als canvis: la instauració d'un ordre social (amb l'Església i l'Estat a dalt de tot), l'establiment d'una religió homogènia i unitària, el control sobre la població i el coneixement del territori.

Paraules clau: visites pastorals, parròquia, rector, església parroquial.

Las visitas pastorales en Cataluña durante la época moderna: métodos de control sobre la parroquia, el clero y la población

Las visitas pastorales de la época moderna se convierten en una poderosa arma de confesionalización. Su objetivo será múltiple y diverso, en constante evolución, adaptándose a los cambios: la instauración de un orden social (donde la Iglesia y el Estado permanecen en la cima), el establecimiento de una religión homogénea y unitaria, el control sobre la población y el conocimiento del territorio.

Palabras clave: visitas pastorales, parroquia, rector, iglesia parroquial.

Pastoral visits in Catalonia during the Early Modern Age: a method of controlling the parish, the clergy and the population

The Catalan modern pastoral visits had become a powerful instrument of confessionalisation. The objective will be multiple and diverse, immerse in a constant evolution and it takes part of the changes: the instauration of a social order (where the Church and the State remain at the top), the establishment of a Catholic religion in a homogeneous and united way, the control over the population, and the knowledge of the territory.

Key words: pastoral visits parish, priest, parish church.

211-237 **CANDAU CHACÓN, Mª Luisa** (Universidad de Huelva. Departamento de Historia II. Facultad de Humanidades)

Disciplinamiento católico e identidad de género. Mujeres, sensualidad y penitencia en la España moderna. *Manuscris. Revista d'Història Moderna*, 2007, núm. 25, p. 211-237.

Este trabajo analiza los modelos de reforma y corrección específicamente destinados a la educación de las mujeres en los Tiempos Modernos. Se centra en el mensaje del Concilio de Trento, y utiliza la exaltación del sacramento de la penitencia como vehículo de las fórmulas del disciplinamiento. Elige la utilización del mito de María Magdalena como modelo de mujer, pecadora, arrepenida y santa, según lo entendiera la ortodoxia católica, y resalta, entre todas las obras de éxito, la Magdalena de Malon de Echaide. Finaliza con estampas, ahora reales de la Sevilla moderna, de mujeres alejadas del modelo: pecadoras

y «cantoneras» como la supuesta Magdalena, y de vidas conflictivas. Sus fuentes de investigación: los procesos judiciales de la Iglesia Diocesana.

Palabras clave: Mujeres, religiosidad, edad moderna, Concilio de Trento, María Magdalena, Malon de Echaide, prostitución, sensualidad, penitencia.

Disciplinament catòlic i identitat de gènere. Dones, sensualitat i penitència a l'Espanya moderna

Aquest treball analitza els models de reforma i correcció específicament adreçats a les dones en els Temps Moderns. Se centra en el missatge del Concili de Trento, i utilitza l'exaltació del sagrament de la penitència com a vehicle de les fórmules de disciplinament. Tria la utilització del mite de Maria Magdalena com a model de dona, pecadora, penedida i santa, segons ho va entendre l'ortodòxia catòlica, i resalta, entre totes les obres d'èxit, la Magdalena de Malon d'Echaide. Finalitza amb estampes, ara reals, de la Sevilla moderna, de dones allunyades del model: pecadores i «cantoneras» com la suposada Magdalena, i de vides conflictives. Les seves fonts d'investigació: els processos judicials de l'Església Diocesana.

Paraules clau: Dones, religiositat, edat moderna, Concili de Trento, Maria Magdalena, Malon d'Echaide, prostitució, sensualitat, penitència.

Catholic disciplinament and identity of genre. Women, Sensuality and Penitence in Early Modern Spain

This work analyzes models for reform and correction specifically aimed to women's education in Early Modern Times. It is centered in the message from the Council of Trent and it takes the exaltation of the Sacrament of Penance as a vehicle for disciplinary formulas. It chooses the myth of Mary Magdalene as a model of a repented sinner and a holy woman and it highlights, among all successful plays, «La Magdalena» from Malon de Echaide. It finishes with real Early Modern Seville sketches, with women with conflictive lives and far from the model: sinners and whores, like the supposed Magdalena. Its research sources are the judiciary processes of the diocesan Church.

Key words: Women, religiosity, Early Modern Age, Council of Trent, Mary Magdalene, Malon de Echaide, Prostitution, Sensuality, Penance.

- 239-265 **PALOMO, Federico** (Universidad Complutense de Madrid. Departamento de Historia Moderna. Facultad de Geografía e Historia)
 Limosnas impresas. Escritos e imágenes en las prácticas misioneras de interior en la península Ibérica (siglos XVI-XVIII). *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, 2007, núm. 25, p. 239-265.

El estudio de las misiones de interior constituye un terreno fértil para analizar la potencial eficacia disciplinadora que encerraban las formas de comunicación empleadas en la socialización del discurso religioso durante la época moderna. En este sentido, el presente estudio centra la atención sobre un aspecto menos explorado en relación con esa dimensión comunicativa de las prácticas misioneras, como es el uso que se hizo en las mismas de imágenes impresas y, sobre todo, de obritas de devoción, catecismos y pliegos de cordel. La misión de interior

desempeñó un papel fundamental como instrumento de difusión de productos editoriales de naturaleza textual o iconográfica por las áreas rurales de los reinos ibéricos. Interesa comprender, por un lado, cómo se integraban en la práctica y los varios ejercicios misioneros; por otro, conviene considerar el modo en el que tales productos vehiculaban el discurso religioso, tratando de adivinar su permeabilidad y adaptación a las condiciones de recepción de los públicos misioneros, que, sin ser ajenos a la cultura escrita, recurrían principalmente a formas orales y visuales de comunicación y de memoria.

Palabras clave: Disciplinamiento social, comunicación, misiones de interior, impresos, España, Portugal, siglos XVI-XVIII.

Almoines i imatges en les pràctiques missioneres d'interior a la península Ibèrica (segles XVI-XVIII)

L'estudi de les missions d'interior és un terreny fèrtil per analitzar la potencial eficàcia disciplinadora de les formes de comunicació emprades en la socialització del discurs religiós durant l'època moderna. En aquest sentit, l'estudi present centra l'atenció sobre un aspecte menys explorat en relació amb aquesta dimensió comunicativa de les pràctiques missioneres, com és l'ús que se'n va fer d'imatges impreses i, sobretot, de petites obres de devoció, catecismes i plecs de cordill. La missió d'interior va jugar un paper fonamental com instrument de difusió de productes editorials de caràcter textual o iconogràfic per les àrees rurals dels regnes ibèrics. Ens interessa comprendre, d'una banda, com s'integraven a la pràctica i els diversos exercicis misioners; d'una altra banda, convé considerar la manera com aquests productes vehiculaven el discurs religiós, tractant d'endevinar-ne la permeabilitat i l'adaptació a les condicions de recepció dels públics misioners que, sense ser aliens a la cultura escrita, recorrien principalment a formes orals i visuals de comunicació i de memòria.

Paraules clau: Disciplinament social, comunicació, missions d'interior, impresos, Espanya, Portugal, segles XVI-XVIII.

Writings and images in the interior missionary practices in the Iberian Peninsula.

The study of rural missions is a profitable field to analyze the efficiency of early-modern communication in order to spread and socialize religious discourse and discipline. In this sense, this paper focuses on a specific aspect of missionary communication that research has not really explored till now: the use of printed images and cheap written prints. Indeed, missions played a remarkable role encouraging circulation of those textual and iconographic printed materials among the rural areas of the Iberian Peninsula. Regarding this matter, it is necessary, on one hand, to understand how those prints were integrated on the missionary practices and devotional exercises; on the other hand, it is important as well to consider how they structured religious discourse in order to adapt it to a particular environment of reception: the missionary publics, which, not being beyond the written culture, depended mainly on oral and visual means of communications and memory.

Key words: Social Discipline, Communication, Rural Missions, Prints, Spain, Portugal, 16th-18th Centuries.

TREBALLS D'INVESTIGACIÓ

- 269-271 **LABORDA ORIBES, Luis**
La construcción de la historia en la cinematografía norteamericana.
Manuscrits. Revista d'Història Moderna, 2007, núm. 25, p. 267-271.
- 273-276 **FERNÁNDEZ CLARÉS, Maria Lluïsa**
L'alfabetització i l'ensenyament de primeres lletres a Terrassa durant el segle XVIII. *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, 2007, núm. 25, p. 273-276.
- 277-283 **Ressenyes**
Po-Chia Hsia, Ronnie. *Noble Patronage and Jesuit Missions: Maria Theresia von Fugger-Wellenburg (1690-1762) and Jesuit Missioaries in China and Vietnam*. (Maria Antònia Martí Escayol)
Palomo, Federico. *A Contra-Reforma em Portugal, 1540-1700*. (Silvia Amor López)
Rico Callado, Francisco Luis. *Misiones populares en España entre el Barroco y la Ilustración*. (Jorgina Català Jarque)

NORMES DE COL·LABORACIÓ

1. Els articles hauran de ser originals i es publicaran en català o castellà. Es presentaran mecanografiats a doble espai, en fulls numerats de mida DIN A4 (30 línies de 60 espais, 280 paraules). Hom recomana que no superin les vint-i-cinc pàgines, incloent-hi gràfiques, notes i bibliografia. A la primera pàgina de l'article constarà la informació següent: títol de l'article, nom i cognoms de l'autor, professió, telèfon i adreça postal i electrònica professional; a la segona pàgina hi haurà un resum de 150 paraules en català, en castellà i en anglès, i entre tres i cinc paraules clau en les tres llengües esmentades, que permetin la classificació/identificació de l'article. Hom trametrà a més una còpia en suport magnètic en qualsevol dels processadors de text habituals.
2. Pel que fa a la bibliografia i a les referències, hom ha de considerar:

Les **al·lusions a autors** al text aniran acompanyades normalment d'una referència explícita afegida a continuació entre parèntesis (cognom de l'autor, any de publicació i eventualment la pàgina); en el cas d'una cita textual, a continuació del text s'afegirà aquesta referència entre parèntesis, en la qual constarà necessàriament la pàgina. Exemples:

[...] és a dir, no solament de la família aristocràtica o de la de qualsevol altra forma d'agrupació familiar (Petit, 1997).

[...] Les confraries i germandats responien segons Isidoro Moreno (1972: 199) a la doble necessitat d'associar-se en el marc local i d'assegurar-se la salvació eterna.

[...] en paraules de Schumpeter, la economia conquistà entre els escolàstics tardans «sí no una existència autònoma, al menys sí una existència ben determinada» (Schumpeter, 1971: 136).

3. A la fi de l'article s'inclourà per ordre alfabètic una bibliografia amb les referències completes que permetin la identificació dels treballs. De la següent manera:

a) quan es tracti d'un llibre:

Castro, A. (1996). *La realidad histórica de España*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.

(Cognoms de l'autor en minúscules, nom; any de publicació entre parèntesis; títol del llibre en cursiva o subratllat; lloc d'edició; editorial).

b) quan es tracti d'un article:

Asensio, E. (1972-1973). «Notas sobre la historiografía de Américo Castro». *Anuario de Estudios Medievales*, 8, p. 349-392.

(Cognoms de l'autor en minúscules, nom; any de publicació entre parèntesis; títol de l'article entre cometes; títol de la revista en cursiva o subratllat; volum i número; pàgines inicial i final).

Cal evitar les notes a peu de pàgina, però si són imprescindibles hauran de numerar-se i agrupar-se després del text de l'article i abans de la bibliografia. Per a les al·lusions i cites s'observaran els mateixos criteris que per a la resta del text.

4. Les taules —única denominació que s'utilitzarà per a tota mena de quadres i relacions estadístiques— numerades amb xifres aràbigues, aniran en un full apart a continuació de l'article. Tanmateix, s'hauran de referenciar explícitament al text.
5. La il·lustració s'ajustarà a les indicacions següents:
 - a) Totes les figures s'hauran de presentar en paper blanc, preferentment de mida DIN A4, acompanyades del títol, la llegenda i la font. En un full apart s'afegiran les dades estadístiques amb les quals s'ha elaborat la gràfica. Tots dos fulls portaran al dors, en llapis, el nom i els cognoms de l'autor corresponent en xifres aràbigues. El text ha de fer referència explícita a les gràfiques reproduïdes.
 - b) Tots els mapes s'hauran de presentar en dues còpies en paper blanc, preferentment de mida DIN A4. Hauran d'estar ben definits. Els títols, la llegenda i la font aniran només a la segona còpia. Tots dos fulls portaran al dors, en llapis, el nom i els cognoms de l'autor corresponent en xifres aràbigues. El text ha de fer referència explícita a les gràfiques reproduïdes.
6. El consell de redacció es reserva el dret de retornar els articles que no compleixin aquestes normes o, en el seu cas, d'adaptar-los als criteris establerts.
7. El consell de redacció comunicarà al col·laborador l'acceptació de l'article després de l'oportú examen.

NORMAS DE COLABORACIÓN

1. Los artículos tendrán que ser originales y se publicarán en castellano o catalán. Se presentarán mecanografiados a doble espacio, en hojas numeradas de tamaño DIN A4 (30 líneas de 60 espacios, 280 palabras). Se recomienda que su extensión no supere las veinticinco páginas, incluyendo gráficos, notas y bibliografía. En la primera página del artículo constará la información siguiente: título del artículo, nombre y apellidos del autor, profesión, teléfono y dirección postal y electrónica profesional; en la segunda página habrá un resumen de 150 palabras en castellano, en catalán y en inglés, y entre tres y cinco palabras clave en las tres lenguas citadas, que permitan la clasificación e identificación del artículo. Se enviará además una copia en soporte magnético en cualquiera de los procesadores de texto habituales.

2. En cuanto a la bibliografía y a las referencias, habrá que atenerse a lo siguiente:

Las **alusiones a autores** en el texto irán acompañadas normalmente de una referencia explícita añadida a continuación entre paréntesis (apellidos del autor, año de publicación y eventualmente la página); en el caso de una cita textual, a continuación del texto se añadirá esta referencia entre paréntesis, en la que constará necesariamente la página. Ejemplos:

[...] es decir, no ya sólo de la familia aristocrática o de la de cualquier otra forma de agrupación familiar (Petit, 1997).

[...] Las cofradías y hermandades respondían según Isidoro Moreno (1972: 199) a la doble necesidad de asociarse en el marco local y asegurarse la salvación eterna.

[...] En palabras de Schumpeter, la economía conquistó entre los escolásticos tardíos «si no una existencia autónoma, al menos sí una existencia bien determinada» (Schumpeter, 1971: 136).

3. Al final del artículo se incluirá, por orden alfabético, una bibliografía con las referencias completas que permitan la identificación de los trabajos. Por tanto:

a) Cuando se trate de un libro:

Castro, A. (1996). *La realidad histórica de España*. México: Fondo de Cultura Económica.

(Apellidos del autor en minúsculas, nombre; año de publicación entre paréntesis; título del libro en cursiva o subrayado; lugar de edición; editorial.)

b) Cuando se trate de un artículo:

Asensio, E. (1972-1973). «Notas sobre la historiografía de Américo Castro». *Anuario de Estudios Medievales*, 8, p. 349-392.

(Apellidos del autor en minúsculas, nombre; año de publicación entre paréntesis; título del artículo entre comillas; título de la revista en cursiva o subrayado; volumen y número; páginas inicial y final.)

Conviene evitar las notas a pie de página, pero si son imprescindibles deberán numerarse y agruparse después del texto del artículo y antes de la bibliografía. Para las alusiones y citas, se observarán los mismos criterios que en el resto del texto.

4. Las tablas —única denominación que se utilizará para todo tipo de cuadros y relaciones estadísticas—, numeradas en cifras arábigas, irán en una hoja aparte al final del artículo. Sin embargo, habrá que referenciarlas explícitamente en el texto.
5. La ilustración se ajustará a las indicaciones siguientes:
 - a) Todas las figuras deberán presentarse en papel blanco, preferentemente en tamaño DIN A4, acompañadas del título, la leyenda y la fuente. En una hoja aparte se añadirán los datos estadísticos con los cuales se ha elaborado el gráfico. Las dos hojas llevarán al dorso, en lápiz, el nombre y los apellidos del autor y el número correspondiente en cifras arábigas. El texto ha de hacer referencia explícita a los gráficos reproducidos.
 - b) Todos los mapas deberán presentarse en dos copias en papel blanco, de tamaño preferentemente DIN A4. Deberán estar bien definidos. Los títulos, la leyenda y la fuente irán sólo en la segunda copia. Las dos hojas llevarán al dorso, en lápiz, el nombre y los apellidos del autor y el número correspondiente en cifras arábigas. El texto ha de hacer referencia explícita a los mapas reproducidos.
6. El consejo de redacción se reserva el derecho de devolver los artículos que no cumplan estas normas o, en su caso, de adaptarlos a éstas.
7. El consejo de redacción comunicará al colaborador la aceptación del artículo tras el oportuno examen.

manuSCRITS

Revista d'història moderna

Subscripció, compres i intercanvis:

Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona
Apartat postal 20. 08193 Bellaterra (Barcelona). Spain
Tel. 93 581 10 22. Fax 93 581 32 39
sp@uab.es

Subscripció / Suscripción

Desitjo subscriure'm a *Manuscrits. Revista d'Història Moderna* a partir del número 25 (2007). Preu de subscripció: 16 €.

Deseo suscribirme a *Manuscrits. Revista d'Història Moderna* a partir del número 25 (2007).

Precio de suscripción: 16 €.

Data:
Fecha

Nom i cognoms:
Nombre y apellidos

Adreça postal:
Dirección postal

Tipus de targeta de crèdit:
Tipo de tarjeta de crédito

Número de la targeta de crèdit:
Número de la tarjeta de crédito

Data de caducitat de la targeta:
Fecha de caducidad de la tarjeta:

Signatura / Firma

Preu unitari de venda dels números endarrerits: núm. 4/5: 6,01 €; núm. 6: 4,96 €; núm. 7: 6,01 €; núm. 8-9: 9,02 €; núm. 10: 15,03 €; núm. 11-16: 10,82 €; núm. 17: 15,63 €; núm. 18-19: 15,63 €; núm. 20-22: 16 €. Núm. 1, 2 i 3, exhaurits.

* Els subscriptors poden acollir-se a la compra de la col·lecció «Monografies Manuscrits» amb el mateix descompte sobre el preu de venda. Fins ara han aparegut cinc monografies:

Los suscriptores pueden acogerse a la compra de la colección «Monografies Manuscrits» con el mismo descuento sobre el precio de venta. Han aparecido hasta ahora seis monografías.

1. AA.VV., *La cultura del Renaixement. Homenatge al pare Miquel Batllori*, 1993 (10,22 €). – 2. A. Simon Tarrés, *La població catalana a l'edat moderna*, 1996 (10,82 €). – 3. AA.VV., *Diez años de historiografía modernista*, 1997 (10,82 €). – 4. J. Antón Pelayo, *La herencia cultural. Alfabetización y lectura en la ciudad de Girona (1747-1807)*, 1998 (15,03 €). – 5. A. Espino López, *Catalunya durante el reinado de Carlos II. Política y guerra en la frontera catalana, 1679-1697*, 1997 (18,03 €). – 6. M.A. Martí Escayol, *La construcció del concepte de natura a l'Edat Moderna. Natura, cultura i identitat en el pensament català dels segles XVI i XVII*, 2005 (20 €).